

L'Escola Pia en un món en turbulències polítiques, culturals i pedagògiques (1958-1975)

JOAN FLORENSA I PARÉS I EDUARD PUIGVENTÓS LÓPEZ

La situació de l'Escola Pia de Catalunya canvià en la dècada dels seixanta. Amb els joves que acabaven els estudis s'havien cobert les baixes dels que s'havien perdut durant la Guerra Civil i, així, una nova generació de religiosos (la dels professors després de 1939) anaven prenent les regnes de la direcció de la província. El 1958 es nomenaren els dos primers rectors d'aquesta generació, Jaume Bayó a Sant Antoni i Josep Liñán a Mataró (per ser rector s'havia de portar deu anys de sacerdot, segons les regles). Si els anys anteriors foren de supervivència i resistència, ara es pensava a actuar. Es coneixien algunes debilitats del règim que es podien aprofitar. A la resistència i la clandestinitat s'hi afegí una protesta pública. No tots els religiosos estaven d'acord amb aquesta publicitat que comprometia la institució, i per això els més activistes a vegades no eren ben vistos.

La societat canvià força a partir dels anys seixanta. La fi de l'autarquia més dura, l'arribada de turistes i divises i els acords amb els Estats Units, entre d'altres, impulsaren els famosos plans d'estabilització que obriren les portes a l'establiment d'una incipient societat del consum i del benestar, que aniria ampliant-se amb els anys.¹ El desenvolupament econòmic i social dugué una profunda transformació de la mentalitat de la població,² noves formes d'oci, un sentiment més gran de llibertat i reclamacions polítiques, però també grans onades migratòries,

1. Una conseqüència directa per a les nostres escoles fou, per exemple, que els internats dels pobles (Calella, Mataró, Olot, Sabadell, Terrassa, Granollers, Igualada, Tàrraga i Balaguer) es tancaren. Les dones començaren a treure's el carnet de conduir i la mare, amb el 600, podia portar cada dia el fill a l'escola.

2. En el camp de l'educació, per posar un parell d'exemples, les famílies passaren a demanar batxillerat i no pas comerç privat, amb la qual cosa aquesta formació va entrar en declivi; i cal també tenir en compte que el 1958 se suprimiren definitivament els alumnes recomanats, de manera que a partir d'aleshores tots els alumnes pagaven una quota mensual.

desarrelament i un urbanisme precari a moltes ciutats. En el camp religiós, el Concili Vaticà II fou una gran renovació en el si de l'Església, que es traduí en un acostament als fidels, l'ús de la llengua del país, canvis en la litúrgia, una implicació més gran en temes socials, l'acostament als barris..., i un compromís més gran amb les reivindicacions polítiques, socials i nacionals i la realitat catalana (alguns escolapis participaren en la coneguda manifestació de capellans de 1966).³ L'educació també es veié afectada per aquesta alenada d'aire fresc i, al final del període, la coeducació, el català a l'escola, la renovació pedagògica i les iniciatives d'educació en el lleure (el 1964 començaren les Colònies Jordi Turull) s'estengueren arreu; fins i tot, el 1975, els col·legis de l'Església tancaren un dia per demanar una subvenció.⁴ L'Escola Pia no fou aliena a aquesta conjuntura i se sumà, en la mesura de les seves possibilitats —i amb moments de tensió, tot sigui dit—, amb iniciatives individuals i col·lectives, a les demandes de bona part del país.

AMB ELS EMIGRANTS I ELS MARGINATS

En acabar la Guerra Civil, el 1939, es començaren a formar, a les grans ciutats, barris perifèrics on malvivien moltes famílies, majoritàriament immigrants, en situacions difícils. Els escolapis intentaren atendre aquesta gent a partir del poc marge d'actuació que tenien aleshores.

De fet, durant el curs 1939-1940, alguns alumnes de batxillerat del col·legi de Nostra Senyora (Barcelona) començaren a anar al suburbi de Mina-Pequín per fer-hi catecisme. Els escolapis s'hi implicaren i s'hi afegiren. El centre intern d'Acció Catòlica de l'escola ho assumí com a obra social pròpia.⁵ Al barri es creà un col·legi i un dispensari.⁶

El projecte creixia i calia donar-li continuïtat, de manera que el 1949 el rector de Nostra Senyora, el pare Joaquim Tous, proposà i aconseguí que cada col·legi

3. L'11 de maig de 1966 cent trenta sacerdots es concentraren al claustre de la catedral de Barcelona i es dirigiren en manifestació a la Comissaria de Via Laietana per protestar contra la detenció i la tortura d'un estudiant. La concentració, del tot pacífica, acabà amb dures càrregues policials i pallisses als manifestants, i es van produir unes quantes detencions. La comitiva causà gran sensació, tant per la indumentària pròpia dels religiosos com per tractar-se d'un acte de protesta per part d'un grup que, *a priori*, s'associava al règim. Entre els que s'hi manifestaren, els escolapis Jaume Botey, Carles Arrufat, Jordi Nogués, Jordi Trepà i Esteve Ascacíbar.

4. Precisament l'escolapi Josep Maria Balcells era el delegat a Barcelona de la FERE (Federación Española de Religiosos de Enseñanza) i impulsà la tancada.

5. ORTÍ I MOYA, Vicenç, «La Obra Asistencial Calasancia. VII aniversario de la fundación del Catecismo de la Presentación de Nuestra Señora y San José de Calasanz (Mina-Pekín)», *La Academia Calasancia*, *Boletín de la Agrupación de Ex-Alumnos del Real Colegio de Nuestra Señora*, núm. 2 (1947), p. 4-5.

6. SÀRRIES, Enric, *Pinzellades: el Col·legi de Nostra Senyora*, Barcelona, Escola Pia de Catalunya, 2003, p. 262-274.

escolapi de Barcelona inclogués en la nòmina dels seus mestres un dels que exercia a Mina-Pequín. Fou també aleshores que s'aconseguí que l'exèrcit cedís el castell de les Quatre Torres del Camp de la Bota per a escola. El 1963 l'Escola Pia hi creà una comunitat religiosa que residia en una barraca, com tothom del barri.⁷

Fora de Barcelona, cal esmentar la figura del pare Antoni Pibernat, que s'incorporà el 1947 a la comunitat de Vilanova i la Geltrú en tornar de Cuba. Hi fundà una congregació mariana amb els alumnes i amb ells anà als suburbis a fer catecisme i ajudar amb el que podia. Va atendre el barri anomenat de la Murcia Chica, on esdevingué molt popular; així, anys més tard l'Ajuntament li dedicà un carrer del barri.⁸

També cal anomenar el pare Francesc Cubells. El 1945 s'incorporà a la comunitat de Sabadell i aviat començà a freqüentar el barri de Can Rull, continuant la tasca que altres ja havien iniciat abans que ell; allà es formà una comunitat cristiana que es convertí en la parròquia de Sant Antoni.⁹ Els escolapis tenien cura de diversos barris de la ciutat els diumenges al matí amb catequesi, celebració de la missa i atenció a les persones; tanmateix, el rector pare Salvador Dalmau aconseguí, el 1959, que l'Ajuntament, el Gremi de Fabricants i la Caixa de Sabadell construïssin i després mantinguessin set grups escolars per a nois i noies, quatre dels quals, Can Puiggener, Els Merinals, Torre Romeu i Ca n'Oriac, quedaren sota la direcció dels escolapis —el director d'aquestes quatre i coordinador de totes les escoles va ser el pare Domingo Colet— entre 1959 i 1967, quan es convertiren en escoles de l'Estat.¹⁰

Per la seva banda, el 1946, el pare Elies Ferreres, amb els alumnes del Centre Intern d'Acció Catòlica de l'Escola Pia de Sant Antoni, anà al barri de la Mare de Déu del Port per fer-hi catequesi i alguna classe de reforç, a més d'atendre a les

7. L'actuació al barri de la Mina ha estat àmpliament difosa en la bibliografia escolàpia, i se centra sobretot en les figures d'Antoni Maduell i Francesc Botey, aquest darrer jutjat i condemnat pel Tribunal de Orden Público el 1969 per la seva defensa de la gent del barri i de la comunitat gitana. Vegeu, per exemple, TRENCHS BOADA, Joan, *El Padre Pancho (Fco. Botey V., Escolapio). Testigo de Dios*, Mèxic DF, Orden de las Escuelas Pías de México AR, 1997; FLORENSA, Joan, «Suburbis i pobresa acadèmica: una pàgina de la nostra història», *Catalaunia*, núm. 492 (maig-juny 2015), p. 7-10; PUIGVENTÓS, Eduard, «El procés del Tribunal de Orden Público contra Francesc Botey Vallès (sumari 318/1966)», *Catalaunia*, núm. 530 (setembre-octubre 2021), p. 49-53.

8. Podem trobar-ne la consuetat a *Ephemerides Calasactianae* núm. 2 (febrer 1967), p. 70-73.

9. La documentació recollida pel pare Cubells la conservem a APEPC 10-31, caixa 50-20, núm. 12.

10. Dordal, Enric. «Sabadell Colegio», *WikiPia*. En línia: <[wiki.scolopi.net/w/index.php?title=Sabadell_\(ES\)_Colegio](http://wiki.scolopi.net/w/index.php?title=Sabadell_(ES)_Colegio)> [consulta: 21/03/2023]; FLORENSA, Joan, «El cotxe dels suburbis de Sabadell», a *La Plega de l'Arxiu*. En línia: <<http://laplega.escolapia.cat/2021/07/el-cotxe-de-les-escoles-dels-suburbis.html>> [consulta: 21/03/2023]; PUIG I REIXACH, Miquel, *Temps d'incerteses, temps d'esperança. El P. Joan Trenchs, provincial de l'Escola Pia de Catalunya (1961-1964)*, Barcelona, Escola Pia de Catalunya, 2017, p. 214.

persones.¹¹ Al mateix col·legi, el pare rector (1939-1946) Joaquim Tous hi havia creat l'Obra Pia Calassància per ajudar econòmicament els alumnes que no disposaven de recursos per continuar els estudis, al mateix temps que importà de França l'esperit de la Joventut Obrera Cristiana (JOC) de Mons. Cardijn hi establí classes d'aprenentatge d'oficis per als nois a partir de 14 anys i les nocturnes per a obrers.¹²

A Mataró, el pare Antoni Maria Maduell va atendre entre 1955 i 1963 el suburbi de Vista Alegre, que després quedà inclòs a la parròquia de Sant Simó i Sant Pau;¹³ mentre que a Terrassa els escolapis atenien el barri de Can Palet ja des dels anys quaranta, per bé que sense la intensitat i el rerefons social d'altres llocs.¹⁴

Quan el setembre de 1962 es produïren les terribles i mortíferes inundacions al Vallès, els escolapis de Terrassa obriren les portes i al col·legi s'hi allotjaren voluntaris que acudiren a la ciutat per ajudar els damnificats. La cuina funcionà les vint-i-quatre hores, preparant entrepans i menjar per emportar-se. Alguns religiosos anaren el dia següent al barri de les Arenes i col·laboraren en la recerca de supervivents i en la retirada de runa.¹⁵ De resultes d'aquesta acció s'hi creà (entre 1966 i 1977) una comunitat que hi obrí el col·legi Joan XXIII.

Eren anys difícils, amb moltes carències per a tots. Entre els escolapis sempre hi va haver qui va saber partir-se el pa amb els que passaven gana: gana de formació personal, que era el pa que l'Escola Pia podia donar.

«QUE HICIERAN ELLOS MISMOS LA NECESARIA DEPURACIÓN DEL PERSONAL»

Aquestes paraules del rector de la Universitat de Barcelona al provincial pare Bordàs el juliol de 1939 es convertiren en una realitat anys després.¹⁶ Ja hem vist que en la immediata postguerra aquesta afirmació s'acomplí, amb ingerències i tot de l'autoritat governativa i amb una actuació col·laborativa amb el règim de

11. *Anales 1943-1946*, Barcelona, Escola Pia Sant Antoni, 1946, p. 63.

12. PUIG I REIXACH, Miquel, *Temps d'incerteses*, op. cit., p. 45; FLORENSA I PARÉS, Joan, *Breu història de l'Escola Pia Sant Antoni (1815-1990)*, Barcelona, Escola Pia Sant Antoni, 1990, p. 79.

13. PUIG I REIXACH, Miquel, *Temps d'incerteses*, op. cit., p. 46.

14. FLORENSA, Joan; OLIVA, Jordi; VIGUÉS, Mariona, *Una escola implicada amb la ciutat. Escola Pia de Terrassa 1864-2002*, Terrassa, Escola Pia de Terrassa, 2002, p. 269.

15. Crònica de la comunitat a APEPC 07-31, caixa 4, núm. 4.

16. El rector Emilio Jimeno envià un informe reservat al subsecretari del Ministeri d'Educació Nacional en data 12 de juliol de 1939 en què avisava que, si bé l'actuació dels escolapis a Sarrià abans de la guerra no havia estat pas censurable, sí que ho havia estat, en canvi, a Balmes, on es fomentava el catalanisme. Per aquest motiu, «al solicitarse autorización para abrir el mencionado Colegio, este Rectorado llamó al P. Provincial, le comunicó los anteriores hechos y le exigió que hicieran ellos mismo la necesaria depuración del personal, haciéndole saber que a la menor falta que se cometiera en el sentido antes indicado, sería cerrado inexorablemente el Colegio». APEPC, 03-92, caixa 1 núm. 26.

certs escolapis: la mateixa Escola Pia arraconà, de grat o per força, tots aquells que eren qualificats com a catalanistes. El cas és que aquesta situació es tornà a donar durant el desenvolupament dels capítols provincials de 1961 i 1964.

Com hem dit abans, el capítol enviava al pare general una terna amb l'ordre de preferència de candidats i el general nomenava el provincial. La terna proposada el 1961 estava formada per Jaume Bayó, Josep Liñán i Joan Trenchs. El general Vicente Tomek escollí el tercer perquè, segons es va dir, era el menys separatista. Per a assistents provincials s'elaborà la llista amb els pares Francesc Llenas, Josep Liñán, Octavi Fullat i Josep Almirall i, com a suplents, Llorenç Bonet i Jaume Carceller. El general s'inclinà per Francesc Llenas, Josep Liñán, Jaume Carceller i Llorenç Bonet.¹⁷ Però el setembre de 1962 el pare Llenas va ser nomenat delegat general i cessà com a assistent, i fou substituït pel pare Miquel Franco. Aquest no havia entrat a la proposta del capítol però, segons les regles, passat un any el general no s'havia de cenyir a aquesta llista sinó que podia escollir qui volgués. El pare general Tomek manifestava així, clarament, la voluntat de barrar el pas a tota possible iniciativa catalana, i tota esperança de renovació s'esvaï de cop.¹⁸

El capítol provincial següent, el 1964, tornà a ser conflictiu. Molt malament han d'anar les coses perquè un provincial ocupi el càrrec només un trienni, i s'ha de dir també que el pare Trenchs se n'havia sortit prou bé amb els conflictes que havien sorgit. No sorprèn, doncs, que Trenchs fos el primer de la terna, seguit pels pares Francesc Llenas i Claudi Vilà. Per a assistents, el capítol proposà els pares Joan Trenchs, Jaume Bayó, Salvador Salitjes, Josep Liñán, Jaume Carceller i Jordi Maymó.¹⁹ Tanmateix, el pare general nomenà com a provincial el pare Llenas i com a assistents els pares Trenchs, Bayó, Salitjes i Maymó. Nou desencís, doncs, dels que esperaven una renovació. Queda clar que el pare Tomek no volia ni Almirall ni Fullat en cap càrrec: també els havia vetat com a rectors el 1961.

L'oposició del general al país es manifestà de formes ben diverses, com el conflicte que tingué amb el pare Josep Poch per un article sobre sant Josep Calassanç. Poch havia aconseguit una còpia d'una conferència de l'antic canonge i arxiver del bisbat d'Urgell, Pere Pujol i Tubau, pronunciada el 1935, que hauria d'haver

17. PUIG I REIXACH, Miquel, *Temps d'incerteses*, p. 64-65. El decret que proposa a Joan Trenchs com a assistent podem trobar-lo a APEPC 03-10 núm. 100/1961.

18. El malestar de la província quedà palès en la circulació de fulls volants que tot sembla indicar que es mostraven contraris a la Cúria General i la seva actuació amb Catalunya. Així, si bé no s'han conservat còpies dels fulls, sí que tenim les indicacions del pare general demanant al provincial que es prenguin mesures per evitar les difamacions que s'hi exposen i, sobretot, la seva circulació, al mateix temps que demana que s'intenti esbrinar qui hi ha rere l'anonimat. APEPC 03-10 núm. 32/1961; i 02-21 caixa 2, circulars i oficis del P. Vicente Tomek 1955-1961, núm. 28.

19. Actes del capítol provincial de 1964 a APEPC 02-01, caixa 10.

estat publicada, però arran de l'esclat de la guerra havia quedat inèdita. Aportava noves i bones dades sobre el fundador de l'Escola Pia, de manera que el pare Poch volgué publicar-la i demanà permís al pare general Tomek. La resposta, afirmativa, tenia, però, una condició: el text havia de ser traduït al castellà. El pare Poch s'hi negà, havia de ser en la llengua original. I avui dia encara roman inèdita en la seva edició completa.²⁰

A nivell intern les coses començaren a canviar a partir de 1970: gràcies a la reforma de les constitucions posterior al Concili Vaticà II, d'aleshores ençà el provincial i els assistents són elegits en el mateix capítol; també cal tenir en compte que en aquell moment ja no era general el pare Tomek. El primer provincial escollit amb el nou sistema va ser Josep Almirall (de 1970 a 1976, dos triennis) amb Jaume Romans, Ramon M. Nogués, Josep Balcells i Josep A. Miró com a assistents. Amb aquesta congregació provincial s'iniciaren un seguit de reformes, com el fet de redactar la documentació interna —i a vegades externa— en català.²¹

RESISTÈNCIA CULTURAL

Des del seu origen a Moià, l'Escola Pia ha manifestat la voluntat d'arrelar i fer-se catalana, amb personalitat pròpia.²² Algunes congregacions religioses a Catalunya buscaren, durant les dècades de 1940 a 1970, vocacions en altres províncies espanyoles, especialment de Navarra, a fi de disposar de més personal. El tema es plantejà també entre els escolapis catalans. El pare Josep Maria Segura,²³ com a mestre de calassancis²⁴ a Morella (1952-1959), i el pare Josep Almirall,²⁵ com a procurador de vocacions (1955-1961) i després com a mestre de calassancis a Alella (1961-1967), foren les dues veus visibles de la qüestió. El primer va ser partidari de buscar a fora i portà nois de Navarra, Sòria i Lleó. En aquest cas la família

20. Carta del pare Josep Poch a Miquel Puig i Reixach, datada a Sitges el 29 de desembre de 1971, APEPC, 10-31, Fons pare Poch, correspondència amb Miquel Puig, plec 5, carta 12 (en procés de catalogació). Aniol Noguera i Eduard Puigventós estan preparant l'edició del text de Pujol i Tubau i es publicarà, si Déu vol, en el número 21 de la revista *Urgellia*.

21. Veure la documentació oficial a partir de 1970 a APEPC 02-20, caixa 6. Hi ajudà que va ser nomenat secretari provincial el pare Ramon Marimon i Carol, bon coneixedor de la nostra llengua, que de noi havia estat guardonat per la Generalitat republicana: era la garantia d'usar un català correcte.

22. FLORENSA, Joan, «De Moià (1683) a Barcelona (1815)», *Catalaunia* núm. 539 (gener-febrer 2023), p. 12-15.

23. Consueta a *Ephemerides Calasancianae* núm. 6, juny 1983, p. 274-278.

24. Els calassancis eren nois d'entre 12 i 14 anys (tot i que a Morella també n'hi havia que comptaven amb només 10 anys) que manifestaven alguna inclinació a ser escolapis i se'ls reunia en un internat, el calassancià, on cursaven batxillerat i anaven discernint la seva vocació, abans de passar al noviciat. L'escola de Morella formava part de la província de Catalunya.

25. Consueta a *Ephemerides Calasancianae* núm. 6 (juny 2005), p. 373-376.

quedava fora de Catalunya i es feia més difícil que arrelessin aquí; d'aquesta manera, quan Segura va ser mestre de novicis de germans operaris a Alella (1959-1963), feia tots els actes interns del noviciat en castellà. En canvi, Almirall defensà que les campanyes s'havien de fer a Catalunya i en la llengua del país.²⁶ De fet, aquesta segona línia és la que s'acabà imposant i es va fer aprendre el català a tot-hom; aquell qui no ho acceptà, va passar a altres províncies. Aquesta política del pare Almirall ha permès que la província s'hagi mantingut amb un caràcter neta-ment català.

Paral·lelament, l'ús de la llengua guanyava terreny, especialment en les celebracions religioses, gràcies al Concili Vaticà II. Els alumnes llegien textos en català durant les celebracions, però els calia aprendre'l bé. En alguns col·legis es feren classes ocasionals o sistemàtiques de català, com a Vilanova i la Geltrú (des de 1964),²⁷ Sabadell (tenia una programació de preescolar i primària en català)²⁸

26. L'escolapi Àngel Cuevas, lleonès, ha explicat manta vegades que cada dia li tocava portar una clau penjada del coll per haver parlat en castellà. Personalment, vaig viure aquesta dualitat de criteris perquè el 1963 vaig substituir el pare Segura com a mestre de novicis de germans operaris i em va fer prometre que al noviciat només parlaria en castellà. Vaig acceptar, però pensant que la promesa només m'obligava a fer-ho amb els novicis que hi havia en aquell moment, i que professaven el setembre següent.

27. El qui escriu i el pare Josep Maria Beltran prepararem aquestes classes per als lectors de les celebracions.

28. Antoni Piña i Batllellé diria a *L'Escola Pia de Sabadell. La seva història, els seus mestres, els seus alumnes* (Sabadell, Banc de Sabadell, 1985, p. 55) que l'ensenyament del català a partir dels anys setanta no era una cosa nova, ja que «cal tenir present la tradicional catalanitat de l'Escola Pia [...]». A l'Escola Pia de Sabadell ja feia anys que hi havia classe de llengua catalana, però ara, aprofitant la major llibertat que es donà en aquest sentit, es començà a impartir l'ensenyament en català, i així és un dels primers centres a fer-ho». De fet, en la xarxa podem trobar el testimoni d'Antonio Mora Vergés, alumne de comerç de l'escola, qui al blog *Conèixer Catalunya* (coneixercatalunya.blogspot.com) explica, a raó d'una entrada parlant del pare Llogari Picanyol («Llogari Picanyol i Pla, un heroi tranquil», 21 d'abril de 2010, consulta 27/03/2023), que aquest escolapi els regalà un petit llibre de gramàtica en català que havia publicat gràcies a un mecenatge tot i que *a priori* només els havia de fer classes de religió. Era un llibret que no havia passat la censura. «El tracte era senzill, qui aprovés català, superaria l'assignatura de religió, els que suspenguessin haurien d'examinar-se de religió al setembre.» I encara hi afegeix una anècdota divertida: «Teníem un company —almenys— el pare del qual era de l'anomenada Policia Governativa, aleshores “grisos”; sembla que la decisió del P. Llogari no li va agradar gens, i no va tenir cap pensada millor que venir un dia al col·legi. L'escolapi era un home menut i grassonet, la imatge mateixa de la bonhomia; el “gris” contràriament era i mai més dit “un tros d'home”, quasi dos metres d'alçada des dels talons fins a la gorra de l'uniforme, que lluí amb indissimulada satisfacció. *Quería hablar con usted, Padre*. Doncs haurà de demanar hora a la consergeria, aquest no és el lloc, ni moment per poder-lo atendre. *Es sobre el tema de las clases de catalán, que no quiero que mi hijo lo aprenda*. El seu fill, com la resta d'alumnes de religió, han d'aprovar l'assignatura, i no faré en això cap excepció. *Padre, usted sabe que el catalán está prohibido, y que soy guardia, si yo quisiera...*, li va sortir el to xuleta. Jove, és millor que surti ara mateix del col·legi i no hi torni. Si vol que el seu fill continuï amb nosaltres ja sap les condicions, i abans d'amenaçar ningú vagi amb compte, perquè certament no sap amb qui està enraonant! El P. Llogari el va deixar amb la paraula a la boca. El fill del guàrdia va estudiar català, i va fer-ho

i Caldes de Montbui (des de 1966, amb classes a batxillerat, i on el català esdevingué llengua única a pàrvuls des de 1975).²⁹ Aquestes classes, sovint, no consten en els quadres d'horaris o de professors perquè estaven prohibides, eren clandestines: només en queda el record dels que hi intervingueren.³⁰ Pel cas de Mataró, foren els antics alumnes els que organitzaren cursos de català, amb molta assistència, com consta en el *Butlletí* mensual de l'Associació, on s'anunciaven els horaris de les classes, es publicaven lliçons de gramàtica i fins i tot s'organitzà un concurs de contes.³¹ Per a l'Escola Pia de la ciutat, tant la comunitat com els antics alumnes, el record de Josep Puig i Cadafalch (1867-1956) hi va ser sempre present tot i la posició contrària de les autoritats, que l'ofegaren tant com pogueren.³²

En un altre àmbit, els patis dels nostres col·legis serviren per desenvolupar-hi activitats de país, com per exemple ballades de sardanes: com que era un espai tancat, no una via pública, era més difícil impedir-ho si fos el cas, ja que una entrada de la policia podria considerar-se *allanamiento de morada*, pel fet de ser espai de l'Església. La primera ballada va ser, segons les dades conegudes, a Mataró.³³

I, ja a les portes de la Transició, les escoles també acollien, a vegades, concerts i vetllades que prenién un caire antifranquista més o menys destacat. Un exemple el trobem a Caldes, el 1975: aquell any, per Festa Major, es programà un concert del cantautor Celdoni Fonoll. Per evitar la censura, el programa duia una sèrie de cançons que res tenien a veure amb el que es cantaria; calia ser previnguts, de manera que es cedí el pati de l'escola per no fer-lo a la via pública. Deixaren il·luminació, connectada a la xarxa del carrer, només a l'escenari i posaren unes minses bombetes a l'entrada, quedant tot fosc. De manera que el censor es queixà que no podia llegir i maldigué dels escolapis, que tenien l'escola tancada i els llums apagats i eren ja al llit. Estava parlant amb tots els membres de la comunitat sense saber-ho. La Comissió de Festes sabia que podia comptar amb els escolapis.

de forma profitosa». És una anècdota, tanmateix, que marcà molt als alumnes, pel grau de compromís que representava amb la llengua i el país. «En el meu cas, l'acció del P. Llogari [...] em va permetre conèixer la meua llengua i la meua cultura; ambdós coses han estat cabdals en la meua existència.»

29. FLORENSA I PARÉS, Joan, *Cent anys de l'Escola Pia a Caldes de Montbui*, Caldes de Montbui, Escola Pia de Caldes, 2009, p. 107.

30. A Caldes, des d'octubre de 1966 vaig fer la classe de català a primer de batxillerat amb el llibre de text *Faristol*. El curs següent va fer la classe la professora Montserrat Pasqual, que tenia un certificat d'Òmnium Cultural.

31. *Boletín de Antiguos Alumnos. Escuelas Pías Santa Ana*, núm. 126 (febrer 1965). Florensa, Joan. *Escola Pia, 275 anys a Mataró*, Mataró, Escola Pia Santa Anna, 2012, p. 182 i 195.

32. FLORENSA, Joan, «Josep Puig i Cadafalch (1867-1956): alumne agraït a l'Escola Pia», conferència, dintre del cicle organitzat per l'Ajuntament de Mataró amb motiu dels 150 anys del seu naixement, a l'Escola Pia Santa Anna, *Fulls del Museu-Arxiu de Santa Maria*, núm. 119 (octubre 2017), p. 16-26.

33. Conservem unes fotografies d'una ballada de 1953 al pati de l'escola a APEPC, 11-07-13, caixa 6, núm. 25.

OPOSICIÓ COM A RESISTÈNCIA

Com dèiem al principi, en aquesta etapa, a banda d'una resistència a adaptar-se al Movimiento, es produeix en alguns escolapis una actitud pública i frontal d'oposició. Vegem-ne alguns exemples.

1. Residència universitària

El pare Jaume Bayó, rector de l'Escola Pia de Sant Antoni (1958-1961), pensà a posar al dia la Residència d'universitaris que hi havia des de feia dècades.³⁴ Ho encarregà al pare Octavi Fullat i, quan aquest emmalaltí, a Fèlix Martí, amb Jordi Porta com a director (1963-1968) i als escolapis Lluís Maria Xirinacs i Ramon Maria Nogués com a consiliaris i representants de la institució. S'hi impartiren moltes conferències i cursets, a les quals també hi assistien universitaris no residents, a través dels que s'anomenaren Estudis Contemporanis Pare Profitós. Entre els invitats a fer les xerrades hi trobem Joan Triadú, Miquel Coll i Alentorn, Miquel Porter i Moix, Montserrat Kirchner o Alexandre Cirici i Pellicer. Hi havia una forta oferta antifranquista i catalana, de manera que la policia hi va intervenir més d'una vegada —quan no ho feien amb violència els ultres de Guerrilleros de Cristo Rey— i els imposava multes, que sovint eren pagades per mecenes culturals com Josep Maria Vilaseca.³⁵ Curiosament, en unes obres de reforma dutes a terme la segona dècada del segle XXI varen aparèixer, a sobre l'enguixat, propaganda i fullets comunistes que algun resident hi havia amagat.³⁶ Val a dir que Fèlix Martí va ser condemnat a presó el 1971 pel Tribunal de Orden Público i empresonat fins

34. MARTÍN BERBOIS, Josep Lluís, «La Residència universitària de Sant Antoni», a *L'Escola Pia de Sant Antoni: dos-cents anys al barri i a Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Escola Pia de Catalunya, 2015, p. 212-231.

35. Tot i que miraven de ser molt discrets i no fer mai propaganda dels actes, a vegades la policia feia acte de presència i denunciava els responsables. Un cas concret que acabà bé, però, fou quan hi anà el capellà dissident José María González Ruiz, canonge de la catedral de Màlaga. La policia va intervenir-hi i, de males maneres, va comunicar als assistents que l'acte s'havia acabat i va començar a fer identificacions. Tanmateix, González digué que ell hi era enviat pel seu superior, i que només acataria les ordres si aquest superior li deia. Va comminar els policies a trucar-lo perquè ho aprovés. «¿Quién es su superior?» «El obispo de Málaga.» I van decidir deixar-ho córrer i marxar.

36. Entre els pamflets hi havia alguns números de *Bandera Roja* i articles del PSUC com «Deturar la repressió», «Acabar amb l'immobilisme, intentar un canvi», «Por un acercamiento entre el pueblo y el ejército, Contra la represión y las torturas» o bé «La descomposición externa de la dictadura franquista». Documentació conservada a APEPC 07-08, caixa 2, núm. 10. Ramon Maria Nogués explicà [conversa mantinguda el 10 d'abril de 2022] que una vegada tenien amagada la revista clandestina *El Mussol*, però que per por de la policia, que de tant en tant escorcollava la Residència, decidiren desfer-se'n. Ho volgueren fer cremant-la a l'estufa, però hi llançaren massa paper i s'incendià la xemeneia, fet que requerí la intervenció dels bombers. Aquests veieren de què es tractava però no els denunciaren.

el 1973.³⁷ Els escolapis també donaven cobertura als interns de la Residència, alguns dels quals participaven obertament d'activitats contra el règim. Per exemple, en els aldarulls del 17 de gener de 1969 a la Universitat de Barcelona, un estudiant llençà el bust de Franco per la finestra: la *brigada político-social* el buscà durant dies i, assabentats de qui era, l'anaren a buscar a la residència, on s'allotjava. Els escolapis eren coneixedors de l'incident i per protegir-lo l'enviaren a Puigcerdà: així, quan arribà la policia, digueren que «había huido» i no el trobaren. De Puigcerdà estant, el pare Josep Maria Piguillem li comunicà quin era el moment propici per creuar la frontera i poder fugir.³⁸

Cal destacar, també, que en dependències de la Residència (exactament a l'aula Pare Profitós del segon pis) tingueren lloc l'acte inaugural i la primera sessió del Primer Congrés de Cultura Catalana (1964).

2. Activitat política

El 1962 sorgí en el si de l'Escola Pia el que s'anomenà el PAM (Pequín-Arenes-Montjuïc). Era un grup d'escolapis units per una ideologia majoritàriament d'esquerres, contestatària amb el règim i amb una opció d'acció social molt marcada, com la que s'estava fent a les Arenes de Terrassa, a la Mina, al barri de can Serra de l'Hospitalet o a Mollet del Vallès o la que s'intentà fer a Montjuïc. Es trobaven periòdicament per tal de coordinar-se i fer més força en el si de la institució pel que fa a les seves demandes. El PAM funcionà uns trenta anys i exercí com a grup de pressió, sovint qüestionant l'Església o la mateixa Escola Pia i posant-se al costat de les reivindicacions polítiques i socials del país. Parlaven de política i d'acció antifranquista des de la seva actuació en barris, comunitats i escoles, i tenien com a elements de referència, entre d'altres, les anomenades «comunitats de base» que sorgiren en espais de missió a l'Amèrica Llatina, així com la teologia de

37. Martí havia estat cap del CEM al col·legi de Nostra Senyora i tenia bona relació amb l'Escola Pia. En una de les ocasions en què fou detingut l'enviaren a la Model, on l'escolapi Ramon Maria Nogués, amic seu, l'anava a visitar en qualitat de *confessor*. Nogués demanà a l'aleshores general a Roma, Àngel Ruiz, que intercedís per Martí, ja que Ruiz era amic personal del jutge del Tribunal de Orden Público, Jaime Mariscal de Gante, adduint que Martí era, per sobre de tot, un bon catòlic. Poc després, coincidint amb les festes de Nadal, Martí sortí de la presó.

38. Conversa amb Ramon Maria Nogués, 10 d'abril de 2022. Hi havia una bona relació entre els escolapis de la Residència i la comunitat de Puigcerdà, i no era estrany enviar-hi gent a qui el règim perseguia. Com que a la Cerdanya coneixien bé quan i com feien les rondes la Guàrdia Civil i on amagar-se, els era fàcil ajudar-los a creuar la frontera. Fins i tot, Lluís Maria Xirinacs feia passar per la Residència súbdits estrangers, que també feien cap a Puigcerdà amb documentació falsa, per passar a França.

l'alliberament que es començà a desenvolupar a partir del Concili Vaticà II i de la Conferència de Medellín de 1968.³⁹

Alguns dels membres del PAM tenien una participació política de caire individual: estem parlant d'escolapis com Lluís Maria Xirinacs, conegut per les seves accions en favor dels presos polítics, l'Assemblea de Catalunya, la causa independentista i una alternativa econòmica social i cooperativa;⁴⁰ de Francesc Botey, empresonat per la seva defensa del poble gitano i la participació en protestes i en actes a la universitat; dels implicats en la manifestació de capellans de 1966; o bé de Ferran Sans i d'Esteve Ascacíbar, detinguts l'abril de 1972 per part de la *brigada político-social* per tenir fulletons subversius, detenció que derivaria en múltiples acusacions, com les d'oferir la capella de les Arenes per tenir-hi reunions clandestines, mantenir relacions amb l'Assemblea de Catalunya o el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) i tenir trobades del PAM on es parlava d'afers socials, com les batudes de la policia al Camp de la Bota.⁴¹

Les relacions amb els encara clandestins partits polítics a vegades anaven més enllà de la concomitància o la col·laboració personal d'alguns escolapis: el col·legi de Sabadell, per exemple, fou seu, en més d'una ocasió, de reunions del PSUC.⁴²

Podríem trobar altres exemples de simpatia amb l'activitat política contrària al règim (escrits, fulletons, fulls volants) en els fons personals d'escolapis com Enric Dordal o Genís Samper i en comunitats com la de Sant Josep Calassanç.⁴³ Menció a part mereix, també, la comunitat de can Serra, situada a la barriada del mateix nom de l'Hospitalet. Allà, els escolapis Jaume Botey, Andreu Trilla i Jaume Salas, a banda de l'activitat parroquial que els era pròpia i de suport als moviments socials del barri, foren també un dels principals puntals del primer grup per a l'objecció de consciència al servei militar obligatori —que tingué en Pepe Beúnza el primer pres per aquesta raó de tot l'Estat espanyol, establert al barri el 1975—, i que organitzà un servei civil autogestionat en col·laboració amb les entitats veïnals.⁴⁴

39. APEPC, 08-30 caixa 1. Fons PAM. Per posar un exemple, de la comunitat de les Arenes de Terrassa, molt activa en aquest sentit, en conservem multitud de documents i fulletons d'inicis dels anys setanta que ens lliguen la comunitat amb diverses lluites polítiques, socials i sindicals del moment (APEPC 07-33 caixa 1).

40. Lluís Busquets i Grabulosa n'escriví una biografia molt completa a *Xirinacs. El profetisme radical i no violent*, Barcelona, Balasch editor, 2017.

41. APEPC 07-33 caixa 1 núm. 3.12; i 03-92 caixa 1 núm. 28.

42. Conversa amb Eduard Pini, 4 de juny de 2021.

43. Respectivament, APEPC 08-01 caixa 28 núm. 21; 06-63 caixa 4 núm. 44; i 07-24 caixa 2 núm. 11 (1972).

44. Sobre aquest afer, recentment se n'ha fet el documental *Mil anys de presó, adéu a la Mili*, de Carles Caparrós i Obiols i Toni Marín Vila, emès per Televisió de Catalunya el 17 de maig de 2022.

Tanmateix, dins de l'orde no tothom veia bé aquesta actuació compromesa i decidida d'alguns companys. Un exemple el trobem en l'anomenat Afer Grimau, això és, quan transcendí l'execució del dirigent comunista Julián Grimau per part del règim, el 20 d'abril de 1963. Aquest fet motivà la publicació a *Catalaunia*, una revista que havia engegat l'Escola Pia catalana a partir de 1957, d'una pregària del pare Josep Anton Miró criticant-ne l'assassinat i comparant Espanya amb altres països del món on no es respectaven els drets humans; poc després, el pare Albert Singla publicava un article en el mateix mitjà on, de fons i sense entrar massa en detall, qüestionava conceptes com el de *Cruzada* per parlar de la Guerra Civil o l'ús partidista que es feia dels escolapis morts durant el conflicte.⁴⁵ El pare Julià Centelles, assistent general, els escrigué personalment i també adreçà una resposta a la revista, criticant la seva visió. Es produïa un clar xoc de pensament i visió entre els religiosos d'abans i després de la guerra que aniria decantant-se, amb els anys, cap a aquests segons.⁴⁶

Potser sense adonar-se'n, alguns dels escolapis d'aquest segon grup van acabar influenciant tota una generació d'alumnes; alumnes que després serien els primers dirigents de la democràcia o tindrien un paper actiu en les mobilitzacions polítiques i socials dels decennis posteriors. Arcadi Oliveras recordava, en una entrevista pocs mesos abans de la seva mort, el seu pas per l'Escola Pia de Nostra Senyora, a Barcelona, entre 1953 i 1963, i com entre alguns mestres que hi exercien (que després descobrí que eren represaliats del franquisme) i alguns escolapis es formà en les nocions més bàsiques de democràcia, dignitat i drets humans. Sobre Lluís Maria Xirinacs, per exemple, deia que

al voltant dels meus 13 anys, i sempre dins dels límits que es podia en aquella època, va fer canvis. Per exemple, va canviar el res del rosari pel que avui en podríem dir ensenyament sobre les autonomies espanyoles. Escoltàvem cançons en gallec, ens parlava d'Andalusia... I ens va ensenyar les primeres nocions de democràcia. Recordo que ens va dir: «Això és una classe i una república. Sabeu què fan, a les repúbliques? Voten un president (el que feiem nosaltres era escollir un delegat...)» i aquest nomenava *ministres* com el de Cultura (que s'ocupava de la biblioteca) o el d'Esports (que s'ocupava d'organitzar els partits). Així ens va ensenyar com funciona una democràcia. Vaig aprendre la pau i la no-violència.⁴⁷

45. «Oración», a *Catalaunia* n. 61 (maig 1963), p. 7; i «Divagació d'estiu. Sense esperit polèmic ni partidista», a *Catalaunia*, núm. 65 (setembre 1963), p. 4.

46. APEPC, 03-92 caixa 1 núm. 17, Afer Grimau.

47. «Ens va ensenyar com funciona una democràcia. Vaig aprendre la pau i la no violència» Arcadi Oliveras, a Papers de l'Escola Pia núm. 29 (gener 2021) [en línia], disponible a <www.escolapia.cat/1597/ens-va-ensenyar-com-funciona-una-democracia-vaig-aprendre-la-pau-i-la-no-violencia-arcadi-oliveras> [consulta: 27/03/2023]. Sobre Francesc Botey dirà que els ensenyà la seva visió del Tercer Món i de les relacions nord-sud, en comptes de fer matemàtiques.

El mateix sentiment que explicava Manel Cuyàs per Mataró,⁴⁸ el tingué Oliveras a Nostra Senyora: el pas per l'Escola Pia els va ajudar a estimar més el país i a qüestionar-se més el món on vivien. «El darrer any ens van dir: “Ara, anireu *al món* i volem que el conegueu abans”. Ens van fer uns cursos especials de català —que llavors era prohibit a l'escola— i unes conferències aïllades que no eren sobre el Montseny. No, no... Ens parlaven de la lluita de classes, sindicalisme, marxisme... I tant que allò em va deixar preparat per a la universitat i per a la vida!».

48. Vegeu *L'Escola Pia resistí per mantenir la seva identitat (1939-1958)*.